

УДК 658.114.6

Н. М. Комарівська, аспірантка Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХОЛДИНГОВОГО ТИПУ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Розглянуто інтеграційні процеси розвитку аграрних холдингів, визначено їх роль і значення в аграрній галузі. Розкрито організаційно-економічні механізми становлення та формування холдингів в агропромисловому комплексі України, окреслено екологічні аспекти використання земельних активів. Досліджено питання спеціалізації виробництва в аграрних холдингах. Здійснено аналіз державного впливу на господарську діяльність підприємств холдингового типу в аграрній галузі та стан забезпеченості матеріально-технічними ресурсами.

Ключові слова: агрохолдинги; організаційно-економічний механізм; державний вплив; інвестиції в основний капітал; забезпечення екологічних прав.

The article discusses the integration processes of agricultural holdings defines their role and importance in the agricultural sector. Reveals the organizational and economic mechanisms of formation and formation of holdings in the agricultural sector of Ukraine, outlined the environmental aspects of land assets. The question of specialization of production in agricultural holdings. The analysis of state influence on economic of holding type in the agricultural sector and state provision of material and technical resources.

Key words: agricultural holdings; organizational and economic mechanism; state influence; investments in fixed assets; ensuring environmental rights.

Постановка проблеми. Невизначеність і зміни в економіці й аграрній галузі України сприяли зміні в організаційно-правовій структурі сільськогосподарських підприємств, надавши умови утворення новому сільськогосподарському виробництву і регулювання ним. Скористались можливістю аграрні холдинги, які нарощують земельні банки, інвестують виробництво, збільшують виробництво продукції для внутрішнього та зовнішнього ринків.

Способом залучення інвестицій для поточних проектів і запровадження нових є продаж акцій компаній на фондових біржах. Здатність розміщувати акції – особливість акціонерних товариств, що слугує відмінністю від інших форм власності. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства розглядаються зарубіжними компаніями як об'єкт іноземного інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам виникнення та функціонування аграрних холдингів у процесі економічного розвитку в аграрному бізнесі присвячено наукові праці В. Андрійчука, О. Єранкіна, О. Мороза, Т. Осташко, П. Саблука.

Взаємозв'язок між державою та аграрним сектором, організацію вертикальної інтеграції в агропромисловому комплексі досліджують О. Бородіна, М. Малік, С. Дем'яненко, О. Садовнік, А. Данкевич, А. Ліссітса.

© Н. М. Комарівська, 2016

Зарубіжні науковці Є. Серова, І. Ушачова, С. Губанова, С. Корнєєва, О. Матицина у своїх наукових розробках вивчали аспекти розвитку аграрних холдингів і наслідки їхньої діяльності. Незважаючи на дослідження, необхідно продовжити вивчення діяльності аграрних холдингів.

Мета статті – аналіз організаційно-економічного розвитку діяльності аграрних холдингів і визначення місця холдингу в будові сільського господарства, залучення фінансових ресурсів з метою подальшої розбудови галузі.

Виходячи з визначеної мети, передбачається виконати такі основні завдання:

- визначити економічно-організаційну структуру діяльності підприємств холдингового типу;
- виявити особливості цільового використання орендованих земель і реальний стан забезпечення екологічних прав у сучасній Україні;
- узагальнити й охарактеризувати процес залучення фінансових ресурсів як засіб збільшення обсягів інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Досвід держав, що перебувають у перехідному періоді на шляху до ринкової економіки, свідчить про потребу в розробленні та формуванні систем раціонального використання державних і ринкових методів регулювання діяльності підприємств у процесі виробництва. Держава регулює виробництво та інші галузі агропромислового комплексу, що є об'єктивною вимогою ринку, яка пов'язана із забезпеченням продовольчої безпеки і населення продуктами споживання на рівні фізіологічних норм.

Діяльність аграрних холдингів являє собою інтеграцію одного спільного процесу виробництва, починаючи з досліджень, виробництва сировини та завершуючи реалізацією продукції на вигідних умовах. У створенні вертикально інтегрованих структур переслідуються мета не лише налагодження зв'язків між учасниками процесу, відмови від посередницьких структур, одночасного процесу зменшення матеріальних витрат і збільшення доходів, але й забезпечення стабільності фінансових елементів і наявності податкового та інвестиційного клімату.

Рівень самостійності та незалежності підприємств, що входять у склад аграрно-холдингової структури, має певне значення. Незалежність має певні переваги: якщо виникають проблеми хоча б в одній компанії, материнська компанія несе відповідальність і прямі витрати, інші учасники процесу страждають меншою мірою. До того ж кожна компанія володіє пакетом акцій і зацікавлена у своєму розвитку. Головна компанія вивчає питання стратегії, не виконуючи поточну діяльність, і делегує дочірнім підприємствам функції та повноваження у прийнятті рішень щодо поточних проблем.

Холдинг дозволяє об'єднати, на перший погляд, неосяжне, що стає головним гарантом успіху в країні, де робити щось одне більш ніж ризиковано (водночас як холдингова структура забезпечує наявність багатьох центрів прибутку; дозволяє оцінювати внесок окремих структурних підрозділів і видів діяльності в загальний фінансовий результат; сприяє професійному зростанню менеджерів; здатна оптимально пристосуватися до змін зовнішнього середовища; дозволяє вищому керівництву компанії переключитися від розв'язання поточних проблем на розробку стратегії; забезпечує швидке впровадження нових ідей – як технологічних, так і маркетингових, відбирає й виховує підприємців серед широкого кола співробітників; дозволяє найбільш оптимально керувати витратами підприємства; за необхідності досить просто можна закрити або ліквідувати один з підрозділів чи видів діяльності) [1, 45].

Установлено, що більшість аграрних холдингів, що функціонують в Україні, хоча й прагнуть забезпечити диверсифікацію виробництва, проте мають чітко визначену

виробничу спеціалізацію, навколо якої відбувається нарощування виробничих, обслуговуючих, комерційних та інших господарських структур, основним завданням яких є забезпечення конкурентоспроможності виробництва конкретного виду сільськогосподарської продукції [2, 85].

В основі появи і масового поширення холдингів у національній економіці, їхньої інтернаціоналізації лежать фундаментальні економічні закони. Дослідження представників школи інституціоналізму, зокрема Р. Коуза, свідчать, що мотиви організації сільськогосподарського виробництва несільськогосподарськими компаніями лежать не у виробничій сфері, а у сфері недосконалості ринку й особливо цінового механізму. Тобто за певних ринкових умов диференціювати бізнес і виробляти сировину стає вигідніше, ніж її купувати, або, іншими словами, діє принцип доцільності інтерналізації витрат порівняно з використанням ринку для трансакцій. Останнє є однією з головних економічних передумов розвитку вертикальної агропромислової інтеграції [3].

Аналізуючи історію створення аграрних холдингів, певна частина підприємств розпочала свою роботу з реорганізації промислових і переробних підприємств (наприклад, ПАТ “Миронівський хлібопродукт” з АТЗТ “Миронівський хлібопродукт”), низка інших підприємств накопичила власний капітал, виконуючи інші види діяльності (НВФ “Сінтал’Д” ТОВ, здійснює виробництво та є дистриб’ютором із металу). Підприємства (ТОВ “Група компаній “Мрія-Агро”, ПрАТ “Сільськогосподарська виробнича фірма “Агротон”) розпочали діяльність з виробництва власної сільськогосподарської продукції.

Велику кількість аграрних холдингів було створено до 2007 р. у процесі приватизації, одночасно накопичивши свій капітал у недотичних галузях економіки. Наприклад, ТОВ “Нафком” обробляє неметалеві відходи; ПАТ “Шахта ім. О. Ф. Засядька” видобуває вугілля; ТОВ “Аграрний холдинг “Авангард” надає комерційні послуги; Представництво “Ен-сі-ейч Едвайзорс” вивчає суспільну думку та досліджує кон’юнктуру ринку; ПАТ “Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча” виробляє чавун, сталь та інші метали; ПрАТ “Український промислово-інвестиційний концерн” надає послуги з оренди власної нерухомості.

Процес холдингзації у сільському господарстві, розпочатий у 2009–2011 рр. характеризувався процесом поглинання невеликих підприємств більшими. ТОВ “Кернел-Капітал” придбав у власність ПАТ “Цукровий Союз “Укррос”, збільшивши земельний банк до 96 тис. га, у власність також перейшли цукрові заводи, виробничі потужності та елеватори. Об’єднали активи ПАТ “UkrLandfarming”, ПАТ “Компанія “Райз”, ПАТ “Дакор-Вест (який у 2009 р. об’єднав ТОВ “Західна компанія “Дакор” і ТОВ “Зюйд Вест Ленд”) та ТОВ “Аграрний холдинг “Авангард”. Нова юридична структура – агрохолдинг “UkrLandfarming” – нараховувала земельний банк у розмірі 436 тис. га, п’ятдесят дев’ять птахофабрик, шість цукрових заводів, вісімнадцять м’ясокомбінатів, шість насінневих заводів, чотири елеватори, посівши місце найбільшого аграрного холдингу в Європі. У січні 2012 р. швейцарська компанія Alpcot Agro викупила акції аграрного холдингу ТОВ “Lendcom”, отримавши у володіння 92,5 тис. га сільськогосподарських угідь, залізничний термінал і зернохосовища.

Станом на 01.01.2011 р. понад 24 % ріллі перебуває під контролем аграрних холдингів України.

У діяльності аграрних холдингів спостерігається нераціональне використання орендованих земель, наприклад ВАТ “Нафкомагро” (148,5 тис. орендованих сільськогосподарських земель і 1038 найнятих працівників). Дане підприємство спеціалізується

Механізми державного управління

на експорті зерна (кукурудзи, озимої пшениці та ячменю), частка кукурудзи сягає майже 65 % від загальної кількості експортованого зерна. Результатом діяльності є відсутність сівозмін, органічні добрива та вміст монокультур в орному шарі ґрунту знизився з 3,97 до 3,32 %; для обробки 1000 га землі задіяні лише 10,4 працівника села, що призводить до масового безробіття в селі, в якому підприємство орендує землі. Як наслідок, екстенсивний характер розвитку економіки підприємства [7, 24–25]. Підприємства, що мають багатогалузевий характер економічної активності в сільськогосподарській галузі, отримують сировину вищої якості, адже вирощені на якісніших ґрунтах.

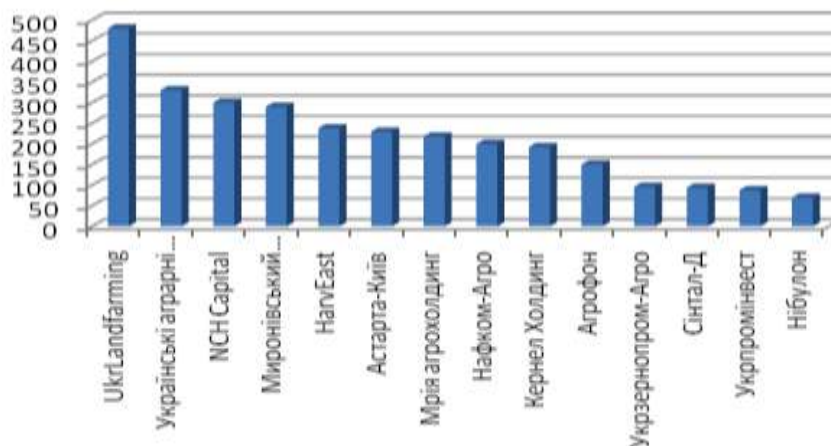

Рис. 1. Динаміка земельних площ аграрних холдингів України

Джерело: розроблено автором на основі даних [4, 71; 5, 97; 6, 40].

Відсутність з боку органів влади контролю за цільовим використанням орендованих земель призводить до жахливого ставлення тимчасових власників.

Можна погодитися з думкою українського вченого М. Калінчика, що “великі латифундії з використанням потужної зарубіжної техніки на виробництві сільськогосподарських культур тільки збільшують земельну ренту та знижують зарплатомісткість виробництва. На орендованих землях із села залучається близько десяти – п’ятнадцяти осіб, і не більше” [8, 6].

Об’єктивні техніко-економічні переваги аграрних холдингів: високий рівень продуктивності праці, економія капітальних і експлуатаційних витрат на одиницю площі, більші можливості для раціональної організації виробництва, використання техніки, досягнення науки і прогресивної практики, зберігання та реалізація продукції в кращі строки й вищої якості. Чинник, який зумовлює успіх розвитку аграрних холдингів, – це налагодження ефективного менеджменту виробничих процесів, складовими якого виступають: підготовка та підвищення кваліфікації персоналу, управління ринковими ризиками, оптимізація фінансово-інвестиційної діяльності з урахуванням єдиної місії компанії й завдань на довгострокову перспективу, контроль за раціональним управлінням бізнес-процесами [4, 71].

Підприємства холдингового типу в діяльності об’єднують увесь технологічний процес виробництва, від переробки до реалізації продукції, та здійснюють відтворення

Механізми державного управління

галузі на технологічній, організаційній і ресурсній основі. На відміну від сільськогосподарських компаній, питома вага яких (44,5 %), у складі основних засобів мають споруди та будівлі, що становить пасивну частину порівняно з аграрними холдингами, де понад 41 % припадає на машини та обладнання – це активна частина основних засобів, від яких залежить рівень продуктивності праці та інші показники. В аграрних холдингах спостерігається майже втричі вища фондівдача порівняно з іншими сільськогосподарськими підприємствами (2,3 грн проти 0,8 грн у сільськогосподарських підприємствах).

Застосовуючи науково-технічні технології, аграрні холдинги отримують вищі показники у сільському господарстві порівняно з іншими підприємствами. Урожайність зернових в основних компаніях у 2010 р. становила 38,7 ц/га проти 26,1 ц/га в інших сільськогосподарських підприємствах, цукрових буряків – відповідно 297,6 і 268,6 ц/га. Показники тваринництва свідчать про 14,5 % поголів'я великої рогатої худоби; 15,7 % корів; 23,1 % свиней; 66 % поголів'я птиці від загальної їх кількості в сільськогосподарських підприємствах. У частці основних аграрних холдингів у 2010 р. нараховувалось: 55 % виробництва м'яса птиці у забійній масі; 10,6 % – свинини; 4,8 % – яловичини; 3,5 % – молока. Аграрні холдинги використовують новітні технології і в молочній галузі, у 2010 р. середній надій молока від однієї корови в основних аграрних холдингах становив 4,2 т проти 3,7 т у інших сільськогосподарських підприємствах і 4,1 т у господарствах населення. Середній показник надою молока за деякими аграрними холдингами становить 5,0–7,5 т, показник в “Агро-союз” – 7,9 т [4, 71–72].

Форма організації діяльності аграрного холдингу має певні особливості щодо ефективності своєї діяльності: ефективність забезпечує концентрацію ресурсів та оптимізацію економічних взаємовідносин між виробниками сировини та переробниками, що створює об'єктивні умови для підвищення рівня ефективності функціонування таких структур; через неможливість аграрними холдингами довготерміново використовувати земельні ділянки знижується рівень капіталовкладень у сільськогосподарські угіддя.

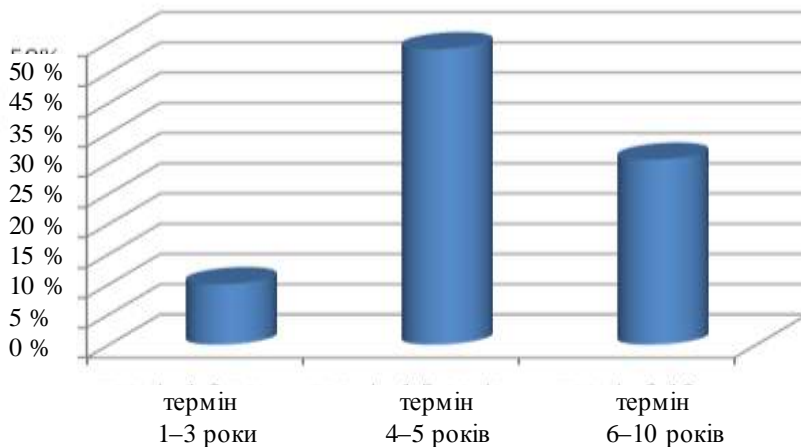

Рис. 2. Структура договорів оренди у 2009 р.

Джерело: розроблено автором на основі даних [9].

У даному разі холдингові структури не виявляють інтересу до короткострокових і довгострокових інвестицій у розвиток інфраструктури села навіть у випадку, коли ці інвестиції сприятимуть ефективності сільськогосподарського виробництва. Немає гарантій щодо користування земельними наділами, що виступає для підприємства основним засобом виробництва.

Згідно з чинним законодавством держава встановила 3 % орендної плати від нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь. Від 3 до 5 % орендної плати сплачує компанія “Астарт-Київ” своїм орендодавцям. Одним із факторів, який впливає на відсоток орендної плати, є конкуренція між аграрними холдингами за найкращі наділи сільськогосподарських земель. Наявність конкуренції на ринку землі спричиняє зростання орендних платежів до 5–6 % і навіть до 8 %. Проте діяльність і розвиток аграрних холдингів сприяє покращанню матеріального стану власників земельних ділянок і паїв, а особливо пенсіонерів, частка яких у загальній кількості перевищує 50 %. Якщо у сільськогосподарських підприємствах існує заборгованість із заробітної плати, то в компаніях, які входять у структуру аграрних холдингів, немає заборгованості із заробітної та орендної плати [4, 31–32].

Аграрні холдинги формують свою спеціалізацію, значною мірою спираючись на спеціалізацію головної або материнської компанії. В Україні аграрні холдинги можна поділити так: тваринництво – ТОВ “Миронівський хлібопродукт”; олійне виробництво – “Кернел”; зернопереробка – “Укрзернопродукт”; послуги та технічне забезпечення ЗАТ “Райз”; молочне виробництво – ЗАТ “Індустріальна молочна компанія”; цукрове виробництво – ЗАО “Укрпромінвест”, ТОВ “Астарт-Київ”, “Дакор Агро Холдинг”; зерновиробники – ТОВ СП “Нібулон”.

Проведені дослідження свідчать, що в Україні у 2010 р. двадцять найбільших аграрних холдингів зібрали врожай у 5,1 млн т зерна, це 17,1 % загального валового збору від усіх сільськогосподарських підприємств. Виробництво зерна пшениці (озимої та ярої) та кукурудзи на зерно на 11,3 і 22,2 % відповідно було сконцентровано в десяти найбільших аграрних холдингах, які виробили 1,5 і 2,1 млн т зазначених видів продукції. Виробництво цукрових буряків (фабричних) ще більш монополізоване: на п'ятнадцять аграрних холдингів припадає понад 46,5 % (5,9 млн т) валового збору. Агропромислові підприємства, які провадять діяльність у галузі тваринництва, посідають чільне місце, сконцентрувавши в двадцяти найбільших підприємствах 14,5 % поголів'я і 19,7 % виробництва м'яса великої рогатої худоби, 15,7 % дійного стада корів і 17,7 % виробництва молока, 23,1 % поголів'я свиней і 33,5 % виробництва м'яса. У підприємств, що провадять свою діяльність у галузі птахівництва, рівень концентрації значно кращий: на 9 великих аграрних підприємств припадає 66,6 % поголів'я та 79,7 % виробництва м'яса птиці; 69,6 % поголів'я курок-несучок і понад 66,8 % виробництва яєць [10, 257–271].

Інші сфери (переробка, зберігання, збут готової продукції) монополізованіші, ніж сфера виробництва. На 02.03.2012 р. державне підприємство “Держреєстри України” налічувало 673 сертифікованих елеватори, з яких 608 (90,3 %) у приватній власності. Підприємства ТОВ “Кернел-Капітал” має двадцять чотири елеватори, ТОВ СП “Нібулон” – двадцять п'ять, ТОВ Компанія “Агро-трейд” – одинадцять. Крім того, ТОВ СП “Нібулон” у своєму розпорядженні має власний флот, мережу припортових і річкових терміналів; ТОВ “Кернел-Капітал” утримує зерновий термінал в Іллічівську; НВФ “Сінтал’Д” має п'ять портових терміналів; ТОВ “Лотуре-Агро”, ТОВ “Украгроком”, ТОВ “Рамбус-Трайгон” є власниками трейдингових компаній. Розподіл між холдинговими компаніями у процесі корпоратизації відбувся в мережі цукрових заводів. У

2010 р. до тридцяти найбільших аграрних холдингів входило сорок п'ять цукрових заводів, що становить 61,6 % від загальної кількості. За дослідженнями А. Дороніна, у 2010 р. вісім аграрних холдингів, маючи двадцять п'ять цукрових заводів, виробили 7,8 млн т цукру, або 50,6 % від загального обсягу виробництва в Україні [11, 35].

Економічним видом діяльності більшості аграрних холдингів є оптова торгівля зерном, насінням, кормами, цукром, кондитерськими виробами та сільськогосподарською технікою.

У 2010 р., за даними УКАБ, частка десяти аграрних холдингів в експорті зерна пшениці становила 66,5 %, лише ТОВ СП “Нібулон” належить 24,5 % від даної частки. П'ять найбільших експортерів ячменя реалізували за кордон 58,6 % продукції, зерна кукурудзи – 48,9 %, насіння сояшнику – 50,5 %, ріпаку – 60,5 %. На частку ТОВ “Аграрний холдинг Авангард” у 2011 р. припадало 79 % виробництва і 97 % експорту сухих яєчних продуктів [12, 66–70].

Використовуючи свої можливості, аграрні холдинги повністю забезпечують внутрішній ринок зерновими. Складна ситуація на зовнішньому ринку, що спричинена конкуренцією з іноземними виробниками. У 46 % аграрних холдингів, які виробляють зернові культури, тваринництво утримують лише для підвищення продуктивності зернового господарства.

Ринок олійних культур поділено між декількома компаніями, які працюють у галузі виробництва. Лідерство утримують компанії “Кернел”, “Агрокосм”, “Миронівський хлібопродукт”, “Оліяр”, “Урожай” та іноземні компанії “Cargill”, “Bunge”. В Україні позицію виробника та експортера рослинної олії займає компанія “Кернел”, утримуючи 1/3 ринку, постійно нарощує власне виробництво, купує переробні заводи, модернізує лінії виробництва. Лідируючі позиції з виробництва, експорту сояшника та рослинної олії посідають іноземні компанії “Bunge”, дочірня фірма компанії “Glencore” – Серна та “Alfred Toepfer”.

На ринку молочного виробництва функціонують українські компанії “Галичина”, “Люстдорф”, “Західна молочна група”. Частка кожного з них у виробництві незначна. Увійшли на ринок також іноземні компанії “Danone”, “Unimilk”, “Lactalis”, “Вимм-Билль-Данн” шляхом придбання молокопереробних заводів, частка виробництва даних підприємств також незначна, саме тому між підприємствами галузі спостерігається конкуренція. Виробники молока не вирощують і не утримують молочні стада, особливість у тому, що компанії закуповують молоко в населення для подальшої переробки. Вітчизняні ж виробники успішно конкурують з іноземними компаніями, застосовуючи ціновий механізм.

Стрімко розвиваються та постійно оновлюються виробничі потужності, модернізують обладнання, направляють на навчання працівників виробники м'яса птиці. Вітчизняний ринок представлено ТМ “Наша Ряба” Миронівський хлібопродукт – 50 %; ТМ “Таврилівські курчата” Агромарс – 14 %; Птахокомбінат “Дніпровський” – 7 % ринку та інші дрібні виробники. Компанія “Авангард” утримує позиції, виробляючи понад 50 % ринку яєць і 90 % яєчних продуктів, крім того, провадять свою діяльність у даній галузі ТОВ “Інтер-Запоріжжя”, “Ovostar Union” та “Агрофірма Березанська птахофабрика”. Галузь птахівництва має всі підстави для ефективного виробництва, оскільки виробники налаштовані й надалі нарощувати виробництво, застосовуючи новітні технології.

Особливість діяльності аграрних холдингів – спеціалізація виробництва технологічної та високодохідної продукції рослинництва, лише для 15 % виробників тваринництво є основним видом діяльності, їх спеціалізація спрямована на виробництво молочної продукції на експорт і для внутрішнього ринку м'ясопродуктів і молокопродуктів.

Проведені розрахунки за десятима найбільшими аграрними холдингами за 2007–2010 рр. свідчать про сумарний дохід (не враховуючи рівень інфляції), який збільшено втричі, обсяг чистого прибутку – в 7,8 раза. Враховуючи рівень споживчих цін, чистий дохід аграрних холдингів зріс удвічі, а маса чистого прибутку – в 4,9 раза. Частка загального доходу аграрних холдингів серед інших суб'єктів господарювання у сільсько-господарській галузі, лісовому господарстві, мисливстві зросла до 23,5 % у 2011 р. порівняно з 15,1 % у 2007 р. За даними УКАБ, сто найбільших аграрних холдингів у 2009–2010 рр. реалізували товарів і послуг на суму 53,3 млрд грн та 68,3 млрд грн, що становить 60,9 % і 66,9 % від загального чистого доходу галузі.

Не враховуючи дотації та доплати у сільському господарстві, рівень рентабельності становить майже 15 %, використовуючи новітні технології, інвестори отримують значно вищі результати. У підприємствах холдингового типу рівень рентабельності виробництва соняшнику становить 130 %, а пшениці – 80 %. Поясненням такої прибутковості вітчизняного виробника є невеликі прямі витрати іноземних інвесторів. Наприклад, “Landkom International” платить орендну плату в розмірі близько 35 дол. США за один га на рік, що в 10 разів менше, ніж у Великій Британії. Підприємство селянам виплачує заробітну плату на рівні 400 дол. на місяць, водночас у країнах Європейського Союзу мінімальна оплата праці, за звичайного графіка роботи, становить 1800 дол. на місяць, або в 4,4 раза вище, ніж в Україні [13].

У підприємства “Lend Vest” рентабельність виробництва порівняно з іншими учасниками аграрного бізнесу становить 30–50 %. На відміну від дрібних господарств, аграрні холдинги отримують високі врожаї та розвивають власну інфраструктуру, наприклад будівництво елеваторів. В Україні за підсумками 2008 р. врожайність становила 3,4 т зерна з га, в аграрних холдингах – до 5,6 т з га [14].

Дослідження свідчать, що більшість аграрних холдингів інформаційно закриті, що унеможливує проведення якісного аналізу їх діяльності. Холдингова структура як суб'єкт господарювання не є законодавчо визначеною правовою формою; організована у формі акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю, звітність, як фінансова, так і бухгалтерська, не консолідована, в результаті обмежується регуляторний вплив держави на діяльність аграрних холдингів.

Діяльність аграрних холдингів в Україні характеризується посиленням процесу капіталізації, розуміють це як процес перетворення однієї частини отриманого прибутку на додатковий капітал. Процес капіталізації аграрних холдингів відбувається також шляхом залучення коштів іноземних інвесторів через емісію акцій і розміщення їх на світових фондових біржах. Андерайтерами здебільшого виступають спеціалізовані фірми, такі як Concorde Capital. Розміщення акцій здійснюється через механізм IPO (первинна публічна пропозиція) та приватного розміщення. Первинна публічна пропозиція акцій може відбуватися у двох формах: PPO (первинна публічна пропозиція нового чи додаткового випуску акцій для необмеженого кола осіб) і SPO (вторинна публічна пропозиція акцій основного випуску для необмеженого кола осіб). Коли акції обертаються на біржі, у випадку додаткового залучення коштів, використовують механізм їхнього дорозміщення [15, 86].

Отримання компанією статусу публічної на фондовому ринку має переваги та недоліки. Перевага у можливості котируватися на фондовій біржі з додатковим залученням капіталу без звернення до банківської установи та додатковим випуском акцій різними способами. Недоліком розміщення акцій на фондовому ринку є дорога процедура підготовки до первинного розміщення акцій, проведення аудиторської перевірки та надання відкритої інформації про діяльність компанії.

Розвитку фондового ринку сприяють інвестиційні фонди, які оперують цінними паперами українських підприємств. Для аграрних холдингів це диверсифікація фінансових надходжень і можливість збільшити обсяги інвестицій. Більшість українських компаній розмістили свої акції на фондових біржах. Дані комітету статистики на 1 листопада 2010 р. свідчать про обсяги прямих іноземних інвестицій у сільськогосподарську галузь України, що перевищили 500 млн дол. США, це в 1,25 раза більше, ніж у 2007 р. – 399,8 млн дол. США і в 2,5 раза порівняно з 2003 р. – 199,28 млн дол. США. За оцінками економістів, у 2007–2008 рр. надходження в аграрний сектор іноземних інвестицій становило близько 1 млрд дол. США [16]. Основні інвестиції для розвитку сільськогосподарської галузі надходять зі США (2,7 %), Франції (2,8 %), Віргінських Островів (3,6 %), Польщі (4,3 %), Великої Британії (5,5 %), Данії (7,5 %), Німеччини (8,1 %) та Кіпру (49,9 %).

За підрахунками агентства УкрАгроКонсалт, у 2013 р. серед представлених компаній (“Gereal Planet PLC”, “Agroliga”, “Ukrprodukt”, “Ovostar”, “Agrogeneration”, “Milkiland”, “IMC”, “KSG Agro”, “Sintal”, “Agrokultura”, “Миронівський хлібопродукт”, “Астарта”, “Авангард”, “Мрія”) на фондових ринках середня вартість акцій знизилась на 13 %. Найбільше падіння відчула компанія “Agroton” (–81 %), а найбільше зростання цін на акції спостерігалось у холдинга “Agroliga”. На 1 січня 2015 р. рівень капіталізації зупинився на позначці 1821 млн євро, протягом тижня відбувся процес зниження та досягнув розміру 1803 млн євро. Поступове відновлення зростання рівня капіталізації відбулось у середині квітня 2015 р., який становив 2466 млн євро. Швидке зростання змінилось поступовим падінням. Станом на 15 травня 2015 р. цей рівень знизився до 2293 млн євро [17]. Причини, що спричинили рівень різкого падіння і зростання, по-перше, підприємства, що здійснювали розрахунки в іноземній валюті, зазнали збитків через перерахунок боргів у національну валюту; по-друге, відтік капіталу спричинив девальвацію гривні. Аграрні холдинги, які виробляли продукцію на внутрішній ринок і ринки країн СНД, змушені будуть шукати інші ринки збуту, і процес відновлення затягнеться на довший період.

Лідерську позицію у процесі капіталізації у 2011–2013 рр. утримували аграрні холдинги ПАТ “Миронівський хлібопродукт”, “Кернел”, “Авангард”, “Мрія”. Із загальної кількості аграрних холдингів, що розмістили свої акції на біржах, вартість на початку 2014 р. становила 42 млрд євро, це менше на 70 % порівняно з початком 2011 р. Причиною зменшення кількості акцій на фондових ринках є вихід деяких холдингів з ринку чи, як наслідок, входження у склад інших компаній.

Як засвідчує Аграрний індекс, який відображає сумарний рівень капіталізації аграрних холдингів, за день – 26 лютого 2016 р. виріс на 5,63 %, що є рекордом для дня торгів, починаючи з 5 березня 2015 р., коли індекс виріс на 11,15 % [18]. Аграрний холдинг “Кернел” (7,98 %), “Астарта” (5,71 %) та “Миронівський хлібопродукт” (5,12 %) утримували лідерство. Однією із причин, що позитивно вплинула на інвестиційний клімат, стало оприлюднення холдингом “Кернел” фінансової звітності за 6 місяців 2016 фінансового року і придбання заводу для переробки соняшнику.

Рівень капіталізації холдингу в умовах сьогодення є результатом функціонування даних структур на міжнародних фондових біржах.

Аграрні холдинги зменшують сплату податкових зобов'язань до місцевих бюджетів та акумулюють капітал у центральних офісах, адже, здійснюючи свою діяльність на території України, юридично більшість з них зареєстровані на Кіпрі в офшорній зоні Нікосія. Причини вибору даної зони такі. 1. Україна є правонаступницею Угоди між

урядами СРСР і Кіпру про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна від 29.10.1982 р., згідно з якою доходи та дивіденди оподатковуються за нульовою ставкою. 2. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.02.2006 р. № 44-р було внесено зміни до розпорядження “Про перелік офшорних зон” (від 24.02.2003 р. № 77) про виключення з переліку офшорних зон Кіпру, що не дає змогу провадити спеціальні правила оподаткування, передбачені ст. 161 Податкового кодексу України. Наявність недоопрацьованих законодавчих норм дає аграрним холдингам змогу використовувати легальні та нелегальні схеми обігу коштів.

Проведений аналіз більшості аграрних холдингів свідчить, що ТОВ “Група компаній “Мрія Агро”, ТОВ Фірма “Астарт-Київ”, ПрАТ “Сільськогосподарська виробнича фірма “Агротон”, ПАТ “Миронівський хлібопродукт”, НВФ “Сінтал’Д” ТОВ, ТОВ “Укрзерно-пром Агро” є платниками фіксованого податку, який замінив інших два платежі: податок на прибуток і податок на землю. У фінансовій звітності ПАТ “Миронівський хлібопродукт” дохід за 2008–2010 рр. від сплати фіксованого сільськогосподарського податку становив 1304,4 млн грн; у НВФ “Сінтал’Д” ТОВ дохід за 2008–2009 рр. дорівнював 30,6 млн грн, за той же період ТОВ “Група компаній “Мрія Агро” від сплати фіксованого податку отримала дохід у розмірі 861,4 млн грн. Через механізм повернення податку на додану вартість відбувається процес привласнення державних коштів і субвенцій. Держава для діяльності аграрних холдингів з державного бюджету виділяє кошти на програми підтримки тваринництва, здешевлення кредитів, часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки. Така схема дозволяє спрямовувати кошти за кордон до офшорних зон з подальшим нагромадженням.

Дані Державного комітету статистики України за 2010 р. свідчать, що обсяг прямих інвестицій із Кіпру становив 9,9 млрд дол. США, або 22,2 % загального обсягу іноземних інвестицій в економіку України. Із 833,7 млн дол. США інвестицій за економічною класифікацією “сільське, лісове господарство, мисливство” 306,1 млн дол. США, або 36,7 %, отримано із Кіпру. Інтенсивне зростання кіпрських інвестицій у сільське господарство припадає на 2006 р. У цей рік Кіпр було визнано неофшорною зоною [19, 62].

Діяльність агрохолдингів слід оцінювати як об’єктивну вимогу ринку, але все ж її необхідно провадити у напрямі державної програми та стратегії. Екологічна політика, розвиток сільського господарства та територій мають стояти у пріоритеті під час формування державної аграрної політики.

В умовах, що склалися, пропонуємо:

- обмежити розмір орендованих земель шляхом внесення поправок у законодавчі акти;
- перевести великі аграрні холдинги на загальну систему адміністрування податку на додану вартість і скасувати податкові пільги;
- забезпечити прозоре надходження податків до сільського бюджету;
- запровадити до діяльності аграрних холдингів штрафні санкції через відмову в проведенні щорічних сівозмін;
- здійснювати контроль за якістю використання мінеральних добрив і застосовувати екологічні системи обробки землі.

Держава, дотримуючись оптимального співвідношення використання норм сільськогосподарських культур у сівозмінах, проводячи цільове використання ґрунту й екологічне виробництво, створюючи умови для розвитку агроландшафту, здійснюючи контроль у дотриманні умов договору в розділі розміру та форми орендної плати, забезпечить екологічне регулювання діяльності аграрних холдингів. Щоб запобігти при-

власненню податкових компенсацій, законодавча влада вносить зміни у правові акти щодо оподаткування великих аграрних холдингів і використання державної підтримки. Як свідчить аналіз діяльності аграрних холдингів, більшість з них інформаційно закриті, що унеможливило проведення дослідження. Доцільно створити державне видання для опублікування холдингами консолідованої звітності. Зазначимо, що використання перерахованих заходів забезпечить національну безпеку, раціональне використання природних копалин і підвищить соціальний та економічний розвиток.

Лише шляхом взаємної співпраці аграрних холдингів та органів місцевої влади у розробленні законодавчих актів, застосовуючи економічні механізми відповідальності холдингів за розвиток територій, і надання державної підтримки іншим правовим формам можна раціонально використати аграрний потенціал держави, задовольняючи потреби суспільства.

Ми погоджуємося із думкою О. В. Крисального, який підкреслював, що “тільки держава, і жодний інший атрибут суспільного життя нації, не може забезпечити економічну свободу всім суб’єктам господарювання, створити механізм надійного захисту населення від впливу стихії ринку. Тільки держава як система влади може здійснити відповідні політичні, економічні та соціальні реформи” [20, 9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аграрні холдинги ввійшли в економіку держави новою формою організаційно-правової будови сільського господарства та вплинули на розвиток аграрного сектора, здійснюють залучення інвестицій в агропромисловий комплекс, нарощують виробництво й експорт продукції. Ми цінуємо думку вчених, які у дослідженнях звертають увагу на переваги діяльності аграрних холдингів. Не можемо заперечити і недоліки у проведених дослідженнях інших шанованих учених. Виникнення холдингів започаткувало інший напрям у діяльності сільського господарства. Ліквідація підприємств холдингового типу спричинить кризу в агропромисловому комплексі.

Водночас у діяльності агрохолдингів існують проблеми, які потребують державного регулювання, деякі з них:

- ✓ соціальна відповідальність холдингів, що провадять діяльність на орендованих землях – розвиток сільських територій. Ми покладемо в основу фактор оренди землі як засіб впливу для надання робочих місць;

- ✓ відповідальність власників орендованих земель за насичення мінеральними добривами ґрунту і здатність орендарів застосовувати для обробітку землі екологічні системи. Перенасичення лише однією зерновою культурою, що практикують більшість компаній, призводить до зниження родючості землі;

- ✓ однією з основних проблем у діяльності агропромислового комплексу є розміри орендованих земель. Відсутність законодавчого обґрунтування у розмірі земельного банку за кілька років призведе до монополізації ринку оренди землі, що спричинить зникнення малих і середніх виробників. Середній бізнес не в змозі запропонувати рівнозначну орендну плату власникам землі, оскільки холдинги виплачують вищу плату завдяки отриманню “ефекту масштабу”.

Саме це, на нашу думку, визначає *перспективи подальших розвідок у цьому напрямі*.

Список використаних джерел:

1. Живаева О. В. Трансформація інформаційно-управляючої системи підприємства в корпоративну форму : монографія / О. В. Живаева. – М., 2002. – 169 с.

2. Дудар Т. Г. Оцінка потенціалу і ринкових позицій аграрних холдингів / Т. Г. Дудар, В. В. Галушак // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 85.
3. Коуз Р. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / Коуз Р. ; за ред. О. Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера ; пер. з англ. А. В. Куликова. – К. : А.С.К., 2002. – 336 с.
4. Данкевич А. Є. Організаційно-економічні засади розвитку агрохолдингів / А. Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 139–147.
5. Дідус С. М. Агрохолдинги в Україні: особливості становлення та розвитку / С. М. Дідус // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 96–101.
6. Дуда А. Fata morgana / А. Дуда // Український тиждень. – 2011. – № 12 (177). – С. 38–40.
7. Нелеп В. М. Земля України і здоров'я нації / В. М. Нелеп, Л. В. Бойко // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 20–27.
8. Калінчик М. Що буде, якщо запровадити ринок землі? / М. Калінчик // Пропозиція. – 2007. – № 4. – С. 4–9.
9. Держкомзем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dkzr.gov.ua/terra/control/uk|publish|article?art_id=10768&cat_=36903
10. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві : монографія / А. Є. Данкевич. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.
11. Доронін А. В. Роль інтегрованих компаній у підвищенні конкурентоспроможності цукро-бурякового виробництва / А. В. Доронін // Економіка АПК. – 2011. – № 10 (204). – С. 33–38.
12. ТОП-100 Рейтинг кращих компаній України: “100 найбільших агрокомпаній України”. – К. : Економіка, 2011. – № 3. – 96 с.
13. Скопенко Н. С. Системний підхід щодо формування інтегрованих об'єднань / Н. С. Скопенко // Актуальні питання сучасної економіки : всеукраїнська заочна наукова конференція, 20–21 січ. 2011 р. : тези. – Умань, 2011. – Ч. 2. – С. 105–106.
14. Кравчук К. Неподнятая целина / К. Кравчук, А. Турпак // Украинский деловой еженедельник “Контакты”. – 2008. – № 38. – С. 25–29.
15. Гуторов А. О. Корпоратизація сільського господарства в Україні / А. О. Гуторов // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 86.
16. Радіозвернення Президента України Віктора Ющенка до українського народу // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 212. – С. 1–2.
17. Капіталізація українських агрохолдингів упала на 6,2 % за останній місяць, 21.05.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaindex.net/news/34247>
18. Украинский Аграрный индекс показал рекордный рост с марта 2015 года, 01.13.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agropalata.com.ua/ukrainskij-agrarnyj-indeks-pokazal-rekordnyj-rost-s-marta-2015-goda>
19. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : стат. зб. / за ред. Л. М. Овденко ; Держ. служба статистики України. – К., 2011. – 62 с.
20. Крисальний О. В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні // Економіка АПК. – 1998. – № 7. – С. 9.